

KAPITTEL 10

«... så korruppte at jeg har ikke ord!» – Hets og sjikane i forskning

Norunn S. Myklebust

Administrerende direktør i Norsk institutt for naturforskning

Abstract: Critical feedback is an important driving force in research. Conducted in the appropriate arenas, within established ethical principles, it leads to progress. Social media provides a new, important channel for communicating research findings. However, social media has also become an arena for uncontrolled campaigns of criticism, lies and harassment against both individual researchers and research groups. While debate and critique are positive, systematic harassment and accusations of cheating and corruption are completely unacceptable. Applied research, by its nature, addresses issues of importance to society. Results are often used directly in political decisions and management decisions, creating potential for conflicts of interest. Two examples from NINA's research are the cause of losses in tame reindeer production and the effects of aquaculture on wild salmonids. In both cases, research results have had a decisive influence upon important industry and societal interests, leading to conflict. In this chapter I use my experience as director of NINA over the past ten years to reflect upon conflicts of interest in research. This experience has taught me that robust researchers with quality and integrity in their work are, with good support, able to face the storm when controversial research is publicised. Open debate in connection with research findings is vital for progress, and commitment demonstrates the relevance of research. An informed debate requires a sound information basis, which in turn will release further research funding. In the long term, research consequently benefits from debate, if the researcher can weather the storm.

Keywords: social media, harassment, conflict of interest, controversial research

Innledning

Sitatet i overskriften er hentet fra Facebook, og beskyldningen er direkte rettet mot forskere i Norsk institutt for naturforskning (NINA). Det kan

Sitering av dette kapitlet: Myklebust, N.S. (2019). «... så korruppte at jeg har ikke ord!» – Hets og sjikane i forskning. I H. Ingjerd, I. Bay-Larsen & K. Hiis Hauge (Red.), *Interessekonflikter i forskning* (s. 215–230). Oslo: Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.63.ch10>
Lisens: CC BY 4.0

være krevende selv for erfarne forskere å stå i stormen når det hagler med usaklige påstander om juks og korrupsjon. Spesielt krevende er det når kritikken pågår over lang tid, og hvor dette fra forskernes ståsted oppleves som kampanjer for å devaluere forskningsresultater og svekke forskernes integritet og innflytelse. Dette er hverdagen for flere av NINAs forskere, men intensiteten og omfanget varierer selvfølgelig fra sak til sak.

Med utgangspunkt i eksempler fra forskning på tamrein og villaks vil jeg her utdype hvordan dette oppleves for forskerne og deres arbeidsgiver. I tillegg reflekterer jeg over noen forskningsetiske problemstillinger samt hvilke implikasjoner hets og sjikane kan ha for kunnskapsutvikling og demokrati.

Kritikk av forskning

Kritikk av ideer, hypoteser og forskningsresultater er en viktig drivkraft i forskningen. Publisering i vitenskapelige journaler er hovedarenaen både for forskning og for kritikk av den. Allerede under utdanning blir forskerne kjent med denne arenaen. Her råder anerkjente forskningsetiske prinsipper og respekt for faglig uenighet, og kampene utkjemper med kjente spilleregler. Dette gjelder for både grunnforskning og anvendt forskning.

Å levere forskningsresultater som bidrar til bedre miljøløsninger for samfunnet, er en viktig drivkraft i anvendt forskning. Samtidig ser vi at resultatene og forskerne bak dem noen ganger blir en del av interessekonflikter som er svært krevende å stå i over tid. Det er i en slik kontekst denne artikkelen er skrevet. Å manøvrere i dette landskapet krever mye av forskeren, og også av forskerkolleger og arbeidsgiver.

Politisk sett er flere av NINAs fagfelt svært aktuelle, og forskningsresultatene benyttes ofte direkte i beslutninger om forvaltning og politikk. Samtidig har vi erfart at ulike aktører søker å påvirke politikerne ved å stille kritiske spørsmål til NINAs forskning. Dette er helt legitimt, og forskerne må alltid kunne gjøre rede for usikkerhet i eget datamateriale samt styrker og svakheter med metodene som er benyttet. Samtidig er jeg opptatt av at politikere og journalister tar seg tid til å sjekke om det er hold i kritikken som fremmes, ved at de også stiller kritiske spørsmål til dem som ønsker å så tvil om forskningen og resultatene av den. Vi må

være bevisst på hva som er vitenskapelig publiserte forskningsresultater, og hva som er upublisert kunnskap eller veltalende synsing. Upublisert kunnskap og erfaringsbasert kunnskap er viktig, men den må også vurderes opp mot vitenskapelig publiserte resultater.

Å fatte beslutninger i strid med råd basert på solid vitenskapelig kunnskap kan være akseptabelt så lenge kunnskapen anerkjennes, men beslutningstakere må da være klare på at det er andre forhold som vektlegges når beslutning fattes. Det er farlig dersom solid forskning og forskningsresultater blir underkjent og stemplet som dårlig arbeid som følge av kampanjer fra parter med egne faglige eller økonomiske interesser. Beslutningstakere risikerer å fatte beslutninger på feil grunnlag dersom de ikke ser den faglige verdien av vitenskapelig publiserte resultater.

Erfaringer fra NINA

Jeg har vært administrerende direktør i NINA siden 2007. Det har gitt meg mer enn ti års erfaring fra interessekonflikter i forskningen, og kompetanse på hvordan vi best kan støtte og veilede forskere som må stå i stormen. De siste årene er sosiale medier blitt en viktig kanal for formidling og diskusjon av forskningsresultater. Dessverre opplever vi at sosiale medier også er blitt arenaer for usaklig kritikk, løgn, sjikane og hets – både mot enkeltforskere og mot forskergrupper. Der finnes det ingen redaktører eller kjørerregler som styrer diskusjonene.

Erfaringene jeg har gjort meg, er at kvalitet og integritet i forskningen, god rolleforståelse, åpenhet og et godt apparat for kommunikasjonsrådgiving og beredskap er avgjørende for å være forberedt når potensielt kontroversielle forskningsresultater skal formidles.

Det spørsmålet jeg likevel ofte stiller meg, er hva usaklig kritikk og sjikane over tid gjør med forskerne? Hva må forskeren like – og tåle?

Jeg vil presentere to eksempler fra NINAs forskning. Dette er ikke en fullstendig analyse av konfliktene og årsaksforholdene, men jeg vil forsøke å belyse hvordan det er å levere anvendt forskning i konfliktfylte landskap. Det ene eksempelet er forskning på tapsårsaker i tamreindriften. Det andre er forskning på hvilke effekter havbruk har på vill laksefisk. I begge eksemplene er forskningsresultatene av stor og delvis avgjørende

betydning for viktige nærings- og samfunnsinteresser. Naturlig nok har det vært store interessekonflikter med påfølgende strid om kunnskapsgrunnlaget rundt disse sakene.

Tapsårsaker i reindriften

Norsk tamreindrift foregår hovedsakelig i Nord-Norge, Trøndelag, Møre og Romsdal og Hedmark. Antallet rein varierer fra år til år, og i 2016 ble det anslått at det var om lag 212 000 tamrein i Norge, mer enn 145 000 av dem i Finnmark (Landbruksdirektoratet, 2016). En økning i rovviltbestandene i reinbeiteområdene regnes av næringen som en av de viktigste faktorene for lav kalvetilgang, store tap av dyr og dermed lav produksjon i tamreinflokkene i Norge.

NINAs faggruppe på tamreinrelaterte problemstillinger består av om lag femten forskere. I mer enn tretti år har gruppen drevet forskning på hvordan reintetthet, beiteressurser, klimatiske forhold og rovviltforekomster påvirker kalveproduksjon og overlevelse hos tamrein. Dette er viktig forskning som gir kunnskap til både forvaltningen av reindriften og forvaltning av rovviltbestandene.

I 2013 utga NINA en fagrapport som analyserte ulike datasett innsamlet over en periode på mer enn ti år, og som støttet seg til en rekke tidligere fagfellevurderte publikasjoner. Her konkluderte forskerne med at for mange rein på beitene, dårlig kondisjon på dyrene og ugunstige værforhold var de viktigste tapsårsakene i reindriftnæringen. Kun en mindre del av de rapporterte tapene skyldes rovvilt (Tveraa mfl., 2013). Konklusjonen var ikke i tråd med det næringen selv mente var den viktigste tapsårsaken (Nordlys, 2013). Landbruks- og matdepartementet, Klima- og miljødepartementet og Miljødirektoratet hadde finansiert prosjektet.

Resultatene av denne forskningen ble presentert i en artikkel i papirutgaven av *Dagens Næringsliv* i juni 2013. Saken ble slått stort opp med dobbeltsidig artikkel og forsiden av avisa med teksten «Dør av sult – eierne får rovvilterstatning» (Dagens Næringsliv, 2013). Vi valgte å presentere forskningen i en riksavis for å nå bredt ut med det våre forskere mente var viktige forskningsresultater. Temaet var svært relevant for reindriften, landbruks- og miljøforvaltningen, og hadde ved flere tidligere

anledninger vært presentert i riksdekkende medier. Responsen ble imidlertid atskillig mer omfattende denne gangen. I ukene etter publiseringen ble rapporten gjenstand for mer enn 150 norske medieoppslag. I noen av avisinnleggene ble NINAs forskning blant annet kalt bestillingsverk og useriøs forskning (Nordlys, 2013; Dagens Næringsliv, 2013). Forskerne svarte på nesten alle innleggene med faglige og saklige innlegg som forklarte forskningen og det datagrunnlaget resultatene bygget på. Også det internasjonale fagtidsskriftet *Science* fant det interessant å referere saken ut fra diskusjonen i norske medier (Kintisch, 2014). Debatten i de tradisjonelle mediene varte gjennom sommeren, og roet seg utover høsten. Dog foregår den fortsatt i sosiale medier.

I ettertid gjennomførte vi en intern evaluering av innsatsen. Forskerne stod stødig i mediestormen, godt støttet av kolleger og ledelsen, og med praktisk bistand fra NINAs kommunikasjonsenhet. Et viktig mål for NINA er at resultatene fra forskningen blir tatt i bruk og kommer til nytte. For å oppnå det er aktiv formidling av dem nødvendig. Vi konkluderte derfor med at vi fikk formidlet forskningsresultatene bredt, og at hovedfunnene kom tydelig fram. Samtidig så vi at funnene våre, uansett vinkling eller presentasjonsform, ville ha skapt debatt. Avisoppslaget i *Dagens Næringsliv*, med en såpass heftig forside, genererte nok ekstra temperatur i saken. Men samtidig ser vi at den ble starten på en effektiv og kontrollerbar formidling av det viktige budskapet. Ett av punktene som ble understreket sterkest i evalueringen, er betydningen av god intern organisering og kommunikasjon – både med hensyn til faglig arbeid og når det gjelder omsorg og støtte til dem som fronter saken.

Forvaltning av reindriften, reintallsreduksjon og tapsårsaker blir kontinuerlig debattert både lokalt, regionalt og nasjonalt. Kritiske spørsmål om kunnskapsgrunnlaget kommer opp med jevne mellomrom, men både intensiteten og innholdet i kritikken er ikke i nærheten av opplevelsene fra sommeren 2013.

Brysom villaks

Lenge før NINA ble skilt fra staten i 1988, og stiftelsen NINA ble opprettet, har forskning og overvåking av bestandsutviklingen hos villaks vært

et kjerneområde for oss. Forskning på ulike trusselfaktorer for villaksen har stått sentralt. NINA har høy kompetanse på effekter av vannkraft og andre fysiske inngrep i vassdrag, sur nedbør, klimaendringer, lakseparasitten *Gyrodactylus salaris* og havbruk. Mer enn 50 forskere arbeider med ulike temaer knyttet til vill laksefisk, og vi legger stor vekt på vitenskapelig publisering i journaler med fagfelleevaluering. I 2011 ble NINAs biologiske forskning evaluert som del av Forskningsrådets fagevaluering av biologisk forskning i Norge. Det internasjonale panelet som evaluerte kompetanse og produksjon, uttrykte følgende om fagmiljøet på vill laksefisk: «The Aquatic Ecology unit is considered world-class with regard to research on anadromous salmonids» (Forskningsrådet, 2011).

Norge har om lag 440 lakseelver, som hver har sin egen laksestamme. Antallet ville laks som kommer tilbake fra sjøen for å gyte hvert år, er nå om lag 500 000 individer, noe som er mer enn en halvering fra 1983 til 2015. Dette skyldes delvis at laksen har lavere overlevelse i sjøen nå enn den hadde på 1980-tallet. Hvem eller hva som har skylda for lav sjøoverlevelse, og hva som kan gjøres for å bøte på dette, er vanskelig å vurdere. Det vi imidlertid vet, er at lakseoppdrett – med rømt oppdrettslaks og økt produksjon av lakselus – vurderes til å være de faktorene som har påvirket flest laksebestander negativt de senere årene. I ferskvann er vannkraftregulering den faktoren som påvirker flest bestander. At vannkraft påvirker laksebestandene negativt, er anerkjent i kraftbransjen, og vannkraftregulatorene utfører en rekke tiltak for å kompensere for de negative effektene. Det har vist seg langt mer utfordrende å få en samlet oppdrettsnæring til å anerkjenne miljøutfordringen og konsekvensene av det økologiske fotavtrykket som næringen setter. I 2015 ble det produsert om lag 1,3 millioner tonn oppdrettslaks i Norge. Samme år ble det rapportert om lag 160 000 laks på rømmen. Dette tilsvarer en tredjedel av villaksen som kommer tilbake til elvene for å gyte (Anon., 2016).

Allerede på slutten av åttitallet fant forskere høye innslag av rømt oppdrettslaks i flere elver. I 1991 ble det påvist at de formerte seg med villaks (Lura & Sægrov, 1991), noe som kunne påvirke de genetiske særtrekkene til de 440 ulike laksestammene i Norge (Hindar mfl., 1991). Funnene var allerede da omstridt. Som følge av formidabel vekst i produksjonen av oppdrettslaks de neste tjue årene økte også miljøproblemene. Forskerne

fant særlig økte mengder lakselus, med negative effekter på laks og sjøørret. I 2009 formidlet NINA-forskerne at mengden lakselus i oppdrettsanleggene virket å være ute av kontroll, og varslet om at denne utviklingen kunne få store konsekvenser for vill laksefisk. Siden den gang har mange forskningsresultater og vitenskapelige publikasjoner bekreftet de uheldige effektene av lakselus og rømt oppdrettslaks (Thorstad mfl., 2015; Karlsson mfl., 2016; Vollset mfl., 2016; Bolstad mfl., 2017; Glover mfl., 2017).

Disse forskningsresultatene setter begrensninger for veksten i oppdrett langs norskekysten, og følgelig er denne kunnskapen meget upopulær. Forskningsresultatene bidrar også til å forsterke konfliktene mellom villaksinteressene og oppdrettsinteressene.

Det begynte med en diskusjon om omfanget av rømt oppdrettslaks i Altaelva. På forespørsel kommuniserte NINA i desember 2010 foreløpige resultater til den lokale grunneierorganisasjonen. Resultatene ble slått opp i media på grunn av stor interesse i forbindelse med politiske prosesser knyttet til vekst i næringa. Nesten to år etter, i mars 2012, ble saken plutselig omtalt på nettstedet Kyst.no. En lokalpolitiker i en sentral oppdrettskommune i Sør-Trøndelag formidlet i sterke ordelag at han ikke stolte på NINA og deres forskere på grunn av medieoppslagene i 2010 (Kyst.no, 2012). Vi tok da initiativ til et oppklaringsmøte hvor denne personen og andre sentrale fylkespolitikere deltok. Det var et godt møte, og vi trodde at saken var oppklart og ute av verden (Kyst.no, 2012).

Like etter dette, i april 2012, fikk jeg en e-post fra den samme lokalpolitikeren. Der hevdet han at forskerne i NINA hadde misbrukt sine stillinger da de i 2010 leverte forskningsresultatene fra Altaelva, som viste negative effekter av oppdrett, samtidig med at fiskeriministeren skulle avgjøre om det skulle tillates videre vekst i oppdrettsnæringen i Finnmark. E-posten inneholdt blant annet et konkret krav om at navngitte forskere skulle avsettes eller gis andre oppgaver i NINA. *Fiskeribladet-Fiskaren* omtalte saken på lederplass i november samme år (*Fiskeribladet-Fiskaren*, 2012). De beskrev dette som et eksempel på den verste formen for maktutøvelse av en folkevalgt. I håp om at konflikten med lokalpolitikeren ville roe seg, valgte jeg å legge e-posten til side. Situasjonen var ganske rolig fram til 2015.

I juni i 2015 publiserte den samme personen, som da var blitt fagsjef i Norske Sjømatbedrifters Landsforening (NSL), en kronikk i *Adresseavisen* med overskriften «Tvilsomt samrøre i norsk lakseforskning» (*Adresseavisen*, 2015). I kronikken ble det hevdet at NINA fikk betalt av vannkraftbransjen for å underslå kraftindustriens miljøpåvirkning. Videre framsatte han påstander om at NINA-forskere som har oppdrag fra flere oppdragsgivere, syr sammen forskningsresultater for å sverte oppdrettsnæringen. *Adresseavisen* ga NINA tilsvarende rett til kronikken. Vi vurderte saken som såpass kompleks, og kronikken så konspiratorisk i formen, at vi valgte å skrive et lengre innlegg på egen nettside hvor vi både forsvarte forskningen vår, og forklarte hvordan forfatteren av kronikken hadde blandet ulike saker og trukket helt feil slutninger. Vi beskrev beskyldningene fra NSL som usaklige (NINA.no, 2015). Dette innlegget resulterte i et avisoppslag i nettavisa *iLaks.no* med intervju av stortingspolitiker Ove Trellevik, som karakteriserte NINAs innlegg som «Skivebom fra NINA» (*iLaks.no*, 2015). Gjennom resten av 2015 og i 2016 ble det publisert flere titalls innlegg på Facebook-gruppene «Villaksens venner» og «Ja til oppdrettslaks og arbeidsplasser langs kysten» med påstander om juks og korrupsjon i lakseforskninga og beskrivelser av NINA-forskere som lot seg kjøpe. I en del diskusjonstråder ble også enkeltforskere i NINA navngitt og hetset. Innleggene var til dels svært usaklige, og noen direkte sjikanøse. Både innholdet i meldingene, det store antallet meldinger og at dette hadde pågått over lang tid, gjorde situasjonen svært ugrei for oss. Vi valgte å gå til media, og *Dagens Næringsliv* trykket saken i mars 2016, der vi varslet at vi vurderte å gå til rettslige skritt (*Dagens Næringsliv*, 2016). I samme avis publiserte undertegnede og direktør Sissel Rogne ved Havforskningsinstituttet en felles kronikk med tittelen «Frykt for forskning», hvor vi tok til motmæle mot usaklig kritikk fra deler av oppdrettsnæringen (*Dagens Næringsliv*, 2016). Etter dette roet usaklighetene og sjikanen på sosiale medier seg.

Neste runde startet allerede i mars 2016, med innsynsbegjæringer etter miljøinformasjonsloven fra Advokatfirmaet Steenstrup Stordrange. Innsynsbegjæringen rettet seg mot NINAs forskningsstasjon, som vi hadde tilbudt til miljøforvaltningen som lokasjon for ny genbank for vill laksefisk fra Hardangerfjorden. Behovet for en genbank oppstod som

følge av påvirkning av oppdrettsfisk på vill laks og sjøørret i Hardangerfjorden. NINA er en privat stiftelse i et marked med konkurranse om oppdrag, og er ikke omfattet av offentlighetsloven. Dette påvirker også vårt forhold til miljøinformasjonsloven, gjennom at kravene til utlevering blir noe begrenset. NINA ønsker imidlertid å være en åpen institusjon, selv om lovverket ikke krever det, og vi legger alltid opp til å dele forskningsresultater og metoder. Begjæringen var imidlertid ikke rettet mot forskningsresultater, men mot de ulike tillatelsene som kreves for å drive en forskningsstasjon med levende fisk. Vi ble bedt om å oversende alt av offentlige tillatelsesgrunnlag helt tilbake til 1973 (iLaks.no, 2016). Advokatkontoret ville ikke opplyse hva de skulle bruke dette materialet til, og heller ikke hvem oppdragsgiverne var. Vi oversendte etter hvert en omfattende samling dokumenter som bekreftet at vi hadde alle tillatelser i orden. Senere samme år kom en ny henvendelse fra samme advokatfirma – med påstand om at NINA er underlagt offentlighetsloven, og dermed også arkivloven. Begrunnelsen var at mer enn halvparten av NINAs styre er oppnevnt av offentlige organer. NINA fikk utarbeidet en juridisk betenkning fra Abelia (NHO), som fastslo at vi ikke var omfattet av dette lovverket, med den begrunnelsen at NINA var i en konkurransesituasjon med private aktører. Betenkningen ble oversendt advokaten ved årsskiftet 2016/17. Advokaten bad videre om ytterligere dokumentasjon på hvor inntektene våre kom fra, inkludert opplysninger om konkurransesituasjonen vår. I januar 2017 ble derfor ytterligere dokumentasjon om NINAs konkurransesituasjon oversendt advokaten.

Jeg har her beskrevet ulike hendelser gjennom fem lange år. Redegjørelsen er langt fra komplett, men gir et bilde av ulike aktiviteter som kan oppleves å ha som mål å sverte en forskningsinstitusjon som leverer aktuell og relevant kunnskap, kunnskap som for noen er upopulær. Utallige advokathenvendelser og innsynsbegjæringer i gamle saker hvor det for oss var umulig å skjønne hensikten med, opplevdes også som en aksjon for å binde opp ressurser til andre oppgaver enn forskning. Kjerneoppgaven til NINA er å levere forskning og kunnskap til nytte for samfunnet. Aktørene har lagt ned en stor innsats i å angripe forskere, spre konspiratoriske teorier om NINA og lete etter feil fra vår side.

Hva må forskeren like - og tåle?

Hva gjør så denne typen kritikk og angrep med forskerne? I et forskningsetisk perspektiv er det viktig å være oppmerksom på om dette påvirker deres evne og lyst til å formidle forskningsresultater. Som arbeidsgiver må jeg også se det i et arbeidsmiljøperspektiv.

Forskeren må like å formidle forskningen sin. Det bidrar til at resultater lettere blir tatt i bruk. Dette kan utløse midler til ny forskning, og gir ofte forskeren inspirerende tilbakemeldinger som igjen danner grobunn for nye ideer og prosjekter. God formidling bygger også godt omdømme for forskeren og forskningsinstituttet. Forskningsformidling er dessuten et meget viktig element i forskernes akademiske frihet.

Forskere som arbeider på fagfelt hvor det er interessekonflikter, må kunne håndtere at det i perioder stormer rundt forskningen. Jeg erfarer at forskere både gleder seg og gruer seg til å presentere nye funn. De gleder seg til å fortelle om forskningsresultater som har betydning for viktige spørsmål i samfunnet. At media svært gjerne vil skrive om saken og intervjuere forskere, oppleves som inspirerende. Samtidig erfarer jeg at de gruer seg til kritikk og usakligheter som de av erfaring vet kan komme. I slike saker stilles det ekstra krav både til forskerne og til arbeidsgiveren, og det er avgjørende at forskerne er forberedt på hva som kan komme av kritikk. De må ha et godt apparat rundt seg av kolleger, ledelse og fagfolk med spesialkompetanse innen kommunikasjon.

Jeg opplever at erfarne og faglig sterke forskere, med god rolleforståelse og god kjennskap til interessekonfliktens ulike aktører og interesser, tåler godt å stå i stormen i en periode. De tør også å innrømme og forklare eventuelle usikkerheter i datamaterialet, samtidig som de med autoritet formidler viktige funn og trender.

Mange av NINAs forskningsområder preges av interessekonflikter. Det er knyttet sterke faglige og økonomiske interesser til havbruk og villaks, vannkraft, rovvilt og beitedyr. Økonomiske interesser, verneinteresser og konsekvenser for enkeltmennesker eller grupper er en fellesnevner her. Vi opplever et krevende politisk landskap rundt disse forskningsområdene – med næringspolitiske mål om vekst og økt lønnsomhet, samtidig som bærekraft og bevaring av naturmangfold skal ivaretas.

NINA har som prioritert mål at forskningsresultater skal formidles aktivt til brukere og publikum. Vi har en intern «Vær-bevisst-plakat» for forskningsformidling – med klare råd til forskerne i kommunikasjonsarbeidet. Det er forskeren som formidler, og det er forskeren som må stå i stormen når det oppstår konflikter om resultater og kunnskapsgrunnlag.

Interessekonflikter og kritikk av forskning er ikke bare negativt; bildet er mer nyansert enn det. Forskerne melder at kritikken er skjerpene og bidrar til at de gjør en enda grundigere jobb. De jobber ekstra nøye med formuleringer, og de bruker forskere både fra egen institusjon og hos samarbeidspartnere til kvalitetssikring. Når stormen kommer, står de stødig på formuleringene og bruker forskerkollegene som sparringpartnere i håndteringen av kritikken. De opplever også en ekstra motivasjon til å publisere i vitenskapelige journaler. Her blir både kvalitet på data, metodevalg og resultater grundig fagfelleurdert. Fagfellene er ofte utenlandske eksperter som må skrive under på at de ikke har personlige interesser knyttet til forskningen de skal evaluere. Samtidig er redaktørene eksperter med god kjennskap til fagfeltet. Vitenskapelig publisering er avgjørende for at forskeren skal ha faglig autoritet og selvtillit i den offentlige diskusjonen.

Det er imidlertid grenser for hva forskerne skal måtte finne seg i. Systematisk sjikane og alvorlige beskyldninger om juks og korrupsjon er ikke akseptabelt, og kan være uutholdelig for dem som blir anklaget. Sosiale medier har gjort det lettere å kritisere forskning, forskere og forskningsinstitusjoner. Ordbruken er krassere, og netttroll bidrar til å nøre opp under konfliktene. Vedvarende og systematisk usaklig kritikk kan gå ut over forskernes jobbutøvelse, privatliv og viljen til å la seg oppnevne i ekspertutvalg og andre rådgivende organer. Vedvarende og systematisk usaklig kritikk kan i verste fall føre til at forskerne blir defensive, og de kan føle at deres akademiske frihet blir truet. Slik kan det oppstå en feilaktig oppfatning om at kunnskapsgrunnlaget er svakt. Resultatet kan bli at den allmenne tilliten til forskere og forskningsresultater svekkes. Dette kan igjen føre til at viktig kunnskap ikke når fram til politikere og andre målgrupper, og at beslutninger fattes på feil grunnlag.

Machoforskeren

Ikke alle forskere er robuste nok til å forske på de mest konfliktfylte fagområdene. Er dette bare for «machoforskeren»? Vedkommende må ha bred faglig oversikt, solid vitenskapelig merittliste, stort faglig nettverk og god oversikt over aktørbildet. Og han må være hardhudet og tåle en trøkk. Jeg skriver *han*, fordi vi ser at arenaen av forskere som står i stormen, domineres av menn (Morgenbladet, 2017; Harvest, 2017). Spørsmålet er om de mest opphetede interessekonfliktene vil påvirke hvilken retning unge akademikere velger? Vil kvinner og menn velge ulikt? Ved rekruttering av nye forskere ser vi alltid etter de beste, og vi må samtidig sikre at de er robuste nok til å tåle skarpe diskusjoner.

I alle saker som gjelder naturressurser, er det forståelig at enkelte aktører stiller spørsmål ved kunnskapsgrunnlaget fordi forskningsresultatene berører og kan ha store økonomiske eller samfunnsmessige konsekvenser. Jeg anerkjenner at ulike interessenter er viktige voktere og kritikere av forskning. Vi blir da minnet om at forskning er viktig, og at kunnskap er makt. Det er dette spenningsfeltet som gjør anvendt naturforskning aktuell, og som sikrer at kunnskapen vi bidrar med, er etterspurt i samfunnet. Samtidig er jeg ydmyk over at forskningsresultatene kan ha store konsekvenser for både næringer, lokalsamfunn og enkeltpersoner.

Forskningsformidling er viktig, ikke bare via vitenskapelige kanaler, men også i det offentlige rom. Det er når konfliktene om kunnskapsgrunnlaget får stor tyngde og stort omfang, at det stilles ekstra krav til forskere og arbeidsgiver. Forskeren må forvalte rollen sin med faglig integritet, klokskap og god rolleforståelse, med støtte fra sin arbeidsgiver. Jeg er også tilfreds med å se at både forskningsetiske komiteer og forskernes egne fagforeninger reiser spørsmål og tar aktivt del i diskusjonen om hvordan forskning og forskere blir behandlet i de mest opphetede debattene.

Det er avgjørende at den enkelte forsker ikke blir stående alene i stormen. I NINA har vi en praksis der vi etablerer en beredskapsgruppe bestående av berørte forskere, forskningssjef, kommunikasjonssjef og administrerende direktør. I perioder med høyt konfliktnivå har vi gjerne daglige møter. Dette er en helt nødvendig arena, hvor vi i fellesskap utvikler strategier for hvordan vi skal håndtere situasjonen.

I begge eksemplene mine har konfliktene pågått over flere år. I eksempelet med havbruk har konflikten vært ekstra omfattende, og da blir det langt mer krevende å holde ut. Jeg har stor respekt for – og føler også et ansvar for – forskere som må stå i slike situasjoner over lang tid. Samtidig er jeg opptatt av at den usaklige kritikken ikke skal gjøre oss defensive og redde. Som arbeidsgiver har jeg en viktig rolle i å støtte, og om nødvendig beskytte, forskerne for å unngå at arbeidssituasjonen blir en for stor personlig belastning. I havbrukssaken valgte vi etter en tid å ta bladet fra munnen og ytre oss offentlig om selve konflikten. Advokathenvendelsene ble håndtert administrativt i NINA, med støtte fra vår egen bransjeorganisasjon Abelia.

Tiltak

Som arbeidsgiver har naturligvis mitt hovedperspektiv vært arbeidsgiveransvaret og de etiske sidene ved at forskernes akademiske frihet og plikt kan bli svekket. Det er mange som har aksjer i problemstillingene jeg har reist, særlig fordi de påvirker demokratiske prosesser når viktige beslutninger skal fattes. Politikere, forvaltning, næringsinteresser og organisasjoner, journalister, Norges forskningsråd, de forskningsetiske komiteene og fagforeningene må alle være bevisst på problemstillingene og konsekvensene de kan ha. Universitetenes ansvar er å bidra til at den faglige og forskningsetiske grunnmuren til studentene blir robust nok til å takle utfordringene som den anvendte forskningen av og til står overfor.

Det har vært diskutert om Norge trenger et nasjonalt råd for vitenskap som kan fortelle politikerne og andre beslutningstakere hva som er den sikreste og beste kunnskapen innenfor aktuelle saker (Morgenbladet, 2016). Jeg ville ønsket et slikt nasjonalt råd velkommen – dersom jeg hadde vært sikker på at det kunne løst utfordringene med usaklig kritikk og sjikane av forskere, og sikret at upopulær kunnskap ble håndtert like respektfullt som populær kunnskap. Interessekonfliktene på ulike forskningsfelt er mange og til dels svært ulike, og derfor betviler jeg at et nasjonalt råd vil kunne håndtere dette bedre enn det forskningsinstitusjonene gjør i dag. En del av problemstillingene er særnorske, og følgelig måtte utvalget fortrinnsvis bestå av norske eksperter. Norge er et lite land,

og det finnes få eksperter som ikke allerede er involvert i de ulike fagområdene. Vitenskapskomitéen for mat og miljø og Vitenskapsrådet for lakseforvaltning ligger begge innenfor NINAs fagområder. Deres mandat er blant annet å oppsummere og gi råd ut fra all tilgjengelig forskning i de aktuelle spørsmålene. Et viktigere tiltak vil derfor være å sikre at det på kompliserte og konfliktfylte fagfelt settes sammen forskergrupper på tvers av sektorer og instituttgrenser. I tillegg må NENT fortsette å vokte de forskningsetiske aspektene ved interessekonflikter i forskning, blant annet gjennom å sette temaet på dagsordenen i det offentlige rom. Jeg registrerer også med tilfredshet at det etter hvert er etablert en rettspraksis knyttet til hets og sjikane på nett.

Jeg erkjenner at forventningene mine til beslutningstakere og journalister om at de skal validere kunnskapen de får, er høye forventninger. Enkle og lettfattelige rapporter som er skrevet av en interessent i en konflikt, kan være langt lettere å forstå og bruke enn vitenskapelige publikasjoner og tunge forskerrapporter hvor både teori og empiri presenteres og diskuteres. I den senere tid er det også pekt på at interessen for å hente råd fra eksperter og kunnskapselite er blitt mindre (The Guardian, 2016). Det stilles også spørsmål ved om tilliten til forskerne og forskningsresultater er lavere enn den burde være (Forskingsrådet, 2017). Dette er en utfordring som forskningen selv må ta på største alvor. Forskerne må utøve god og solid kommunikasjon slik at vanlige folk forstår hva de har forsket på, hva de har funnet, og hva resultatene kan brukes til. For forskerne i NINA betyr det at vi må fortsette å delta på folkemøter og seminarer for å treffe brukerne – som på godt og vondt blir berørt av våre forskningsresultater.

Konklusjon

Diskusjon om forskningsresultater i det offentlig rom viser at forskningen er relevant. Robuste forskere med god faglig innsikt og integritet tåler en trøkk når arbeidsgiver og gode kolleger støtter opp om dem. Dette lever vi med – og av. For paradokset er at ved interessekonflikter og diskusjon om kunnskapsgrunnlaget utløses ofte mer forskningsmidler som det kan søkes på.

Referanser

- Adresseavisen (2015). <https://www.adressa.no/meninger/kronikker/article11184310>.
ece
- Anon. (2016). *Status for norske laksebestander i 2016*. Rapport fra Vitenskapelig råd for lakseforvaltning.
- Bolstad, G., mfl. (2017). Gene flow from domesticated escapes alters the life history of wild Atlantic salmon. *Nature Ecology & Evolution*, 1: 0124.
- Dagens Næringsliv (2013). <https://www.dn.no/nyheter/politikkSamfunn/2013/06/21/matmangel-og-sult-tar-livet-av-reinen>
- Dagens Næringsliv (2013). http://www.umb.no/statisk/noragric/publications/media/Benjaminsen_Kronikk_DN_050713.pdf
- Dagens Næringsliv (2016). <https://www.dn.no/nyheter/politikkSamfunn/2016/03/15/2031/Havbruk/-dette-m-ta-slutt>
- Dagens Næringsliv (2016). <https://www.dn.no/meninger/debatt/2016/03/15/2143/Oppdrett/frykt-for-forskning>
- FiskeribladetFiskaren (2012). <https://fiskeribladet.no/nyheter/?artikkel=29156>
- Forskningsrådet (2011). *Evaluation of biology, medicine and health research in Norway, panel 1*.
- Forskningsrådet (2017). https://www.forskningsradet.no/no/Nyheter/_Flere_ma_ta_ansvar/1254029137944/p1174467583739
- Glover, K.A., mfl. (2017). Half a century of genetic interaction between farmed and wild Atlantic salmon: Status of knowledge and unanswered questions. *Fish and Fisheries*: 1–38.
- Harvest (2018). <http://harvest.as/artikkel/sjomatnasjonen-norge-forskere-underpress>
- Hindar, K., mfl. (1991). Genetic effects of cultured fish on natural fish populations. *Canadian Journal of Fisheries and Aquatic Sciences*, 48: 945–957.
- Dagens Næringsliv (2016). <https://www.dn.no/meninger/debatt/2016/03/15/2143/Oppdrett/frykt-for-forskning>
- iLaks.no (2015). <https://ilaks.no/skivebom-fra-nina/>
- iLaks.no (2016). <https://ilaks.no/havforskere-fole-seg-terrorisert/>
- Karlsson, S., mfl. (2016). Widespread genetic introgression of escaped farmed Atlantic salmon in wild salmon populations. *ICES Journal of Marine Science*, 73: 2488–2498.
- Kintisch, E. (2014). What's killing the reindeer? *Science* 346(6210): 685.
- Kyst.no (2012). <http://kyst.no/nyheter/reppe-trur-ikkje-p-hindar-si-forklaring/>
- Kyst.no (2012). <http://kyst.no/nyheter/leinga-i-nina-reagerer-sterkt-p-utspel-fr-reppe/>
- Landbruksdirektoratet (2016). *Ressursregnskap for reindriften 2015–2016*.

- Lura, H., & Sægrov, H. (1991). Documentation of successful spawning of escaped farmed female Atlantic salmon, *Salmo salar*, in Norwegian rivers. *Aquaculture*, 98: 151–159.
- Morgenbladet (2016). <https://morgenbladet.no/aktuelt/2016/09/hoyre-er-lei-av-nyttig-forskning>
- Morgenbladet (2017). <https://morgenbladet.no/aktuelt/2017/06/de-forbannede-lakseforskerne>
- NINA.no (2015). <https://www.nina.no/Aktuelt/Nyhetsartikkel/ArticleId/3845/Usaklige-beskyldninger-fra-Norske-Sjomatbedrifters-Landsforening-NSL>
- Nordlys (2013). <https://www.nordlys.no/nyheter/reinen-ble-drept-av-rovdyr-men-i-forskerens-rapport-sultet-den-i-hjel/s/1-79-6723804>
- Nordlys (2013). <https://www.nordlys.no/nyheter/benekter-at-omstridt-rapport-er-bestillingsverk/s/1-79-6736176>
- The Guardian (2016). <https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/dec/01/stephen-hawking-dangerous-time-planet-inequality>
- Thorstad, E.B., mfl. (2015). Effects of salmon lice *Lepeophtheirus salmonis* on wild sea trout *Salmo trutta*—a literature review. *Aquaculture Environment Interactions*, 7: 91–113.
- Tveraa, T., mfl. (2013). *Beregning av produksjon og tap i reindriften*. NINA Rapport 938.
- Vollset, K.W., mfl. (2016). Impacts of parasites on marine survival of Atlantic salmon: A meta-analysis. *Fish and Fisheries*, 17: 714–730.